

FALİH RIFKI ATAY'IN TEK PARTİ VE ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE DEMOKRASİYE BAKIŞI

FALİH RIFKI ATAY'S VIEW OF DEMOCRACY IN THE ONE-PARTY AND MULTI-PARTY PERIOD

Veysel ÇOLAKER*

Özet

Cumhuriyetin önemli kalemlerinden Falih Rıfki Atay, II. Meşrutiyet Dönemi'nden itibaren Türk siyasi hayatında gazeteci ve siyasi bir figür olarak yer almıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nden itibaren gazeteci, Cumhuriyet döneminde de hem gazeteci hem milletvekili olarak devlet bürokrasisinde önemli görevler almış, Çankaya toplantılarında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in yakınında bulunması nedeniyle inkılâpların hazırlanması ve yürütülmesine, çok partili yaşama geçiş denemelerine tanıklık etmiştir. Bu çalışmamızda Falih Rıfki Atay'ın 1970'li yıllara kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal rejimi ve kurulmaya çalışılan Türk demokrasisi ile ilgili görüşleri çeşitli makalelere ve yayınladığı kitaplara dayanılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Cumhuriyet Halk Partisi, Atatürkçülük, Tek Parti İktidarı, Demokrat Parti, Çok Partili Hayat.*

Abstract

Falih Rıfki Atay, one of the important writers of Republic, has took part in Turkish politics as a journalist and political figure since 2th Constitutional Period. He has been assigned to important tasks in state bureaucracy as a journalist since 2th Constitutional Period and also both as a journalist and as a deputy in Republic Period. Accompanying President Mustafa Kemal Atatürk in Çankaya meetings, he has witnessed the preparing of reforms, being carried out of reforms and attempts of the transition to a multi-party system. In our report, Falih Rıfki Atay's opinions about the political regime of Republic of Turkey till 1970 and Turkish democracy tried to be found was examined on the base of books published by him and different essays.

Key words: *Republican People's Party, Atatürkism, One-party Competence, Democratic Party, Multi-Party System.*

A-GİRİŞ

1-Demokrasinin Tanımı

Demokrasi birçok temel politik terim gibi Yunanca kökenlidir ve “Demos” ve “Kratos” kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Kelimeyi oluşturan “Demos” eski Yunanda; “belirli bir poliste (kentte) yaşayan vatandaşlar” anlamının yanı sıra “sıradan insanlar” veya “alt tabakadaki din adamları” anlamalarına da karşılık geliyordu. “Kratos” ise, “güç” ve “egemenlik” olarak algılanıyordu.¹ Eski Yunan'da demokrasi kelimesi, halkın veya çoğunluğun egemenliği anlamında kullanılmaktaydı. Fakat kelime daha özel anlamda, ilk kez yaklaşık olarak M.Ö. 5. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar antik dönemde Yunan şehir devletlerinde uygulandığı gibi, bir halk meclisinin egemenliği veya iktidar kullanımı anlamına

* Okutman, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Denizli
1 Anthony, Arblaster, Demokrasi, Doruk Yayıncılık, Ank. 1999, s. 27.

gelmekteydi.² Demokrasi, az çok aşağı tabakanın yönetimiyle aynı anlama geldiği için, tanımı gereği toplumların bütün ana değerlerinin tehlike kaynağıydı. Bu nedenle demokrasi, uzun tarihin büyük kısmında birçok toplumda, Klasik Yunan'dan son elli yıla kadar, düşünülebilecek en kötü hükümet ve toplum şekli olarak algılanmıştır.³ Bu nedenle Yunan kent devletlerinin yıkılmasından sonra unutulmuş demokrasi fikri ve yönetimi, bin yıl sonra Ortaçağ İtalya'sında bazı kent devletlerinde görülmesine rağmen, şehir devletlerindeki bu halk yönetimleri de, Antik Yunanda olduğu gibi imparatorluk ve oligarşi yönetimlerinin içinde erimiştir. Fakat 20. yüzyılda demokrasi fikri, Batıda o ana dek olduğu gibi, dünya nüfusunun küçük bir bölümünün benimsediği ve olsa olsa dünyanın küçücük bir kesiminde gerçekleştirdiği dar kapsamlı öğretiyi olmaktan çıkmış, son elli yıl içerisinde modern anlamıyla bir siyasal fikir, amaç ve ideoloji olarak hemen hemen evrensel bir güç kazanmıştır.⁴

2-Türkiye'de Demokrasinin Gelişmesi

Osmanlı toplum yapısı içinde halkın kendi kendini özgürce yönetmesi, insan hak ve özgürlüklerinin sahip kılınması, akla dayanan bir sosyal düzenin oluşturulması, kadın-erkek bütün vatandaşların bu düzen içinde eşit ve adil bir şekilde yaşayabilmeleri, kendi din ve inanç özgürlüklerine geniş ölçüde sahip olabilmeleri için başlatılan çalışmaların ne yazık ki çok kısa bir özgeçmişidir.⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nu çöküşten kurtarmak için 18. yüzyıl başlarında Avrupa'nın üstünlüğünü kabul edip, bunun sebeplerini arayarak yöneticileri bilgilendirmeye çalışan aydınlar ve devlet adamları, eserlerinde Avrupa kaynaklı siyasi fikirler üzerinde de durmuşlardır. Bu konudaki ilk teşebbüslerden birini yapan ünlü İbrahim Müteferrika; "Usul-u Hikem Fi Nizam-ül Ümem" adlı yapıtında Osmanlı devlet yapısının bozulmasının, Avrupa devletlerinin güçlenmelerinin nedenlerini irdeleyip, alınması gerekli tedbirleri belirtirken ve Avrupa ordularındaki son askeri gelişmeleri özetlerken mevcut siyasi düzenlere de temas etmiştir. "Monarchia", "Aristokrasia", "Demokrasia"yı anlatan İbrahim Müteferrika, Batıda Aydınlanma çağına ünlü düşünürleri gibi açıkladığı "Demokrasi"yi (Parlamento, halk egemenliği yöntemlerinden ihtiyatla söz ettiği ve kendi yargısını sakladığı halde) üç düzen içinde en iyi gördüğünü gözden saklayamamıştır.⁶ Lale Devri'nden sonra, Sultan III. Selim'in mimarlığını yaptığı "Nizam-ı Cedit",⁷ Rus ve Avusturya orduları karşısında alınan yenilgilerin nedenlerini araştırmak için yapılan çalışmalar sonunda ortaya çıkan bir "Yenileşme" hareketinden ileriye geçemeyecek, demokratik yaşamın gereği olan "parlamento, seçimler ve halkın yönetime katılmaları" gibi konularda en küçük bir görüş önerilmediği gibi, bu

2 Manfred, G. Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, (Çev: M. Emin Köktaş), Vadi yay. Ank. 2002, s. 14.

3 Arblaster, a.g.e, s.20.

4 Robert, A. Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri*, (Çev: Levent Köker), Yetkin Basımevi, Ank. 1993, s. 271.

5 M. Galip, Baysan, *Milli Mücadele Dönemi ve Sonrasında Atatürk ve Demokrasi*, Türk Demokrasi Vakfı Yay. Ank:1997, s.45. Bunun en önemli nedeni; zamanın aydın sınıfı kabul etmek zorunda olduğumuz Ulema'nın kendi toplumuna "demokratik düzen"i layık görmemesi, bırakın bu düzeni uygulamayı, onu anlamak ve anlatmak zahmetine dahi katlanmayışı olmuştur. Bu sınıf daima kendisine kolay gelen yolu tercih etmiş uğraşması zor, sonucu dinsel tartışmalarda hoş karşılanmayacak pozitif bilimler yerine, uhrevi bilimleri ve bu bilimlerin gereği Teokratik ve Monarşik bir düzen içinde yaşamayı tercih etmiştir. Bkz. Tarık Zafer, Tunaya, Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Evreleri, Yedigün Matbbası, İst: 1960, s.5.

6 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu Batı Yay. İst: 1978, s. 55.

7 Nizam-ı Cedit yenilikler için bkz. Enver Ziya Karal, Büyük Osmanlı Tarihi, C. I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, s. 55-77.

konulara temas dahi edilmeyecektir.⁸ Nizam-ı Cedit yeniliklerinden, özellikle yeni bir ordunun kurulmasından büyük rahatsızlık duyan bazı devlet adamları, ulema ve Yeniçerilerin III. Selim'i hapsedip V. Mustafa'yı tahta çıkarmaları, bunun üzerine Alemdar Mustafa Paşa'nın⁹ sarayı basarak II. Mahmut'u tahta çıkarıp kendisinin de sadrazam olması bize, "egemenlik" kavramına ne gözle bakıldığının ve ne gibi entrikaların oynacağı haline geldiğini göstermektedir. Padişahlar ve kamuoyu, Osmanlı ailesi ile egemenlik kavramını bir tutmaktadırlar.¹⁰

II. Mahmut döneminin başında Alemdar'ın çağrısı üzerine, padişah ile ayanlar arasında imzalanan Sened-i İttifak¹¹ ile, ilk kez yeni bir gücün farkına varılıyor ve onunla bir anlaşma yapılarak ülkeyi daha iyi yönetmek (daha doğrusu, padişahın egemenlik haklarını korumak, garanti altına almak) imkânı araştırılıyordu. Ayrıca senet, güçler arasında bir denge kuracak, tarafların hak ve menfaatlerini bağdaştıracak ve garanti altına alacak bir "haklar ve görevler" belgesinin de kabulü sağlayacaktı.¹²

Tanzimat, Sened-i İttifaktan oldukça farklı, hükümdarla halk arasındaki ilişkileri düzenleyen ve resmen kamuya açıklanmış bir belgeydi ve tamamen Sultan'ın kendi halkına verdiği sözlere içermekteydi. Liberal demokratik düşünce ve bu düşüncenin vazgeçilmez parçası olan hukuk devleti anlayışı ile Tanzimat, aynı zamanda Osmanlı Devletini, Ortaçağ hükümdarlık sisteminden çıkarıp modern bir devlet olmaya doğru yönlendiriyordu.¹³ Tanzimat'la birlikte Türk Siyasi tarihinde egemenlik güçlerinden yasama ve yürütmeye hafif olumlu kırıldanmalar görülüyorsa da, yargı gücü öne çıkmaya başlamış, her kuvvetin üstünde bir yasa bulunduğu ve bu gücün Müslüman olan olmayan bütün uyruklar için eşit şekilde uygulanması gerektiği fikri yayılmaya başlamıştır. O tarihe gelinceye kadar Osmanlı ülkesinde padişah kuvvetinden daha üstün bir kuvvetin varlığı kimsenin aklına gelmemiştir. Oysa şimdi Padişah bu fermanla bizzat kendisi, kendinden daha üstün bir kuvvetin bulunduğunu kabul ediyor ve bazı haklarından vazgeçiyordu.¹⁴ Kırım Savaşı'ndan hemen sonra yayınlanan Islahat Fermanı, gayrimüslim azınlıklara bazı haklar vermenin ötesine geçememiş; Tanzimat'tan sonra çağdaş bir devletin kurulması yolundaki çabalar artmış, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi aydınların önderliği altında Yeni Osmanlılar diye bilinen ve Osmanlı İmparatorluğu'nun meşrutiyet esaslarına göre idare edilmesini savunan siyasi muhalefet hareketi oluşmuştur.¹⁵ Bu dönemde orduda da "anayasal meşrutiyet kurma" düşüncesi gelişmeye başlamıştır.¹⁶ Başta Mithat Paşa olmak üzere bazı devlet adamları Meşrutiyet düşüncesini paylaşmaya başlamışlardı. Bu aydınların ve devlet adamların çalışmaları sayesinde önce Abdülaziz'in hal'i gerçekleştirilmiş, sonra da II. Abdülhamit ile anlaşarak 1876 yılında Meşrutiyet ilan edilmiştir.¹⁷ Ferman–Anayasa niteliği taşıyan Kanun-i

8 Ahmet, Rasim, Osmanlı'da Batşın Üç Evresi, Evrim Yay. İstanbul. s.34.

9 Alemdar'ın Rusçuktan İstanbul'a gelişi ve II. Mahmud'u tahta çıkarması ve öldürülmesi ile ilgili bkz, Arapyan Kolost, Alemdar Mustafa Paşanın Hayatı ve Kahramanlıkları.. Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Üç Dal Neşriyat, İst: 1974, s.12-55.

10 Baysan, a.g.e, s. 50.

11 Rasim, a.g.e, s.199.

12 Sened-i İttifak ve içeriği için bkz. Halil İnalçık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu", Belleten, C. XXVIII, S. 112, Ekim 1964, s. 604-610.

13 Rasim, a.g.e, s.112.

14 Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Y.K.Y., İst: 2001, s.89.

15 Sina Akşin, Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı, İmge Kitabevi, Ank: 1994, s. 13.

16 Berkes, a.g.e, s.267.

17 Bu dönemde Osmanlı askeri politize olmuştur. Tipik bir yeniçeri ayaklanmasının benzer unsurlarını taşımasına

Esasi, Türk demokrasi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Kendisine geniş haklar tanınmasına rağmen, ilk kez padişah yetkileri anayasaya bağlanmıştır. Demokratik yönetimin esası olan genel seçim olgusu ortaya çıkmış, özgürlüklerin sınırı belirlenmiş, devlet-halk ilişkileri düzenlenmiştir.¹⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk parlamentolu yönetim denemesine, 14 Şubat 1878'de (12 Safer 1295) Osmanlı-Rus Savaşı ve meclisteki yolsuzluk iddiaları nedeniyle II. Abdülhamit tarafından son verilmiş ve otuz yıl boyunca devam edecek olan mutlakiyet idaresine dönülmüştür. Ancak 1889 yılında kurulan ve ordu subaylarınca da desteklenen İttihat Terakki Cemiyeti¹⁹ muhalefeti karşısında II. Abdülhamit, iktidarının yıkılmasını önlemek amacıyla 23/24 Temmuz gecesi, 1876 anayasasını yeniden yürürlüğe koyacağını bir irade ile duyurmak zorunda kalmıştır.²⁰ Böylece imparatorlukta tekrar anayasal yönetime geçilmiştir. 1908 II. Meşrutiyeti Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. II. Meşrutiyet hareketi, imparatorlukta Türkiye ve Türk olmayan unsurların demokratik ve liberal bir anlaşma zemini içinde giriştikleri ilk ve son harekettir.²¹ 31 Mart Ayaklanmasından sonra Ağustos 1909'da yapılan anayasa değişiklikleri²² ile rejim modern demokrasi ölçütlerine, parlamenter yapıya yaklaşmıştır. Bu dönemin demokratik yaşam açısından bir başka belirgin özelliği iktidar-muhalefet arasındaki ilişkilerin yapıcı bir yön yerine yıkıcı bir yönde gelişmesi olmuştur. Özellikle 21 Kasım 1911'de muhalif parti ve örgütlerinin birleşerek "Hürriyet ve İtilaf"²³ partisini meydana getirmesinden sonra ilişkiler daha düşmanca bir tutum içine girmiştir.²⁴ Bu tutum I. Dünya Savaşı sonrasında da aynen devam edecek, ülkede hâkim durumuna geçen, Hürriyet ve İtilaf Partisi mensupları bu sefer "ittihatçı avını" başlatacaklardır.

Bu çalışma Falih Rıfkı Atay'ın değindiğimiz süreç içerisinde demokrasi hakkında görüşlerini içermektedir. İki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümü yazarın hayatına ayrıldı. İkinci bölümde ise onun Türkiye'de tek parti iktidarı ve çok partili hayatta demokrasimiz ile ilgili görüşlerini içermektedir.

B-FALİH RIFKI ATAY'IN HAYATI

Eserlerinde kendisinden ve yaşamından çok fazla bilgi vermediği için Falih Rıfkı'nın hayatı hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Bu nedenle bu bölüm eserlerinden edindiğimiz kısıtlı bilgilerden ve ansiklopedik bilgilerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Cumhuriyet'in önemli kalemlerinden biri olan Falih Rıfkı Atay, 1894 yılında Halil Hilmi Bey ile Huriye Cemile Hanım'ın oğlu olarak İstanbul'da doğdu. O

---

rağmen Abdülaziz'in hal'i "yeni asker ve sivil şehirli aydın" işbirliğinin ürünü olarak farklı bir karakter arz eder. Ahmet Turan Alkan, Ordu ve Siyaset, Ufuk Kitapları, İst: 2001, s.25. Meşrutiyet'in ilanını sağlayan da bu ittifak olmuştur.

18 Tanör, a.g.e, s135- 148.Kanun-i Esasi için bkz. Suna KİLİ, Şeref Gözübüyük, Türk Anayasal Metinleri, Türkiye İş Bankası Yay. İst: 2000, s.43-55.

19 Tarık Zafer Tunaya cemiyetin kuruluş yılını 3 Haziran 1889 olarak verirken, Ahmet Bedevi Kuran cemiyetin 1892 yılında kurulduğunu iddia eder. Ramsaur da Tunaya gibi cemiyetin 1889 yılında kurulduğunu yazmaktadır. Bu konuda Bkz. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, C: II,Tarih Vakfı Yay. Ank:1984, s.19, ve E.E. Ramsaur, Jön Türkler ve 1908 İhtilali, (Çev: Nuran Ülken), Sander Yay. İst:1972, s. 30.

20 Akşin, a.g.e, s. 18.

21 Tanör,a.g.e, s. 177

22 Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki (1908-1914), Kaynak Yay. İst: 2004, s. 33. anayasa 'da yapılan değişiklikler için Bkz. Tanör, a.g.e, s. 192-197.

23 Hürriyet ve İtilaf Fırkası için bkz. Ali Birinci, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Dergâh Yay. İst:1990.

24 Nühket Turgut, Siyasal Muhalefet, Birey ve Toplum Yay, Ankara 1984, s, 246.

dönemde bütün Osmanlı Çocukları gibi sıbyan mektebinde başladı.²⁵ 1906 yılında Rehber-i Tahsil'in ilk kısmından başlayan Atay, 1909'da aynı okulun orta kısmında 1912'de de Mercan İdadisi'nde okudu.²⁶ Darülfünun'un Edebiyat bölümünden mezun olduktan sonra Tecelli ve Servet-i Fünun dergilerinde çıkan edebi yazıları ile adını duyurmaya başladı. Falih Rifkı'nın ilk yazıları Tecelli dergisinde yayınlanan şiirleridir. Derginin birinci ve üçüncü sayılarında, aynı sayfada yan yana ikişer; yedinci ve sekizinci sayılarında ise birer şiiri yer almaktadır.²⁷ Bu dönemin baskın siyasal akımı olan İttihatçılığın etkisinde kalarak 1913 yılında Tanin'de gazetecilik hayatına atıldı. Tanin gazetesinde her Cumartesi "İstanbul Mektubu" başlıklı yazılar yazan Atay, ilk baş makalesini Balkan Harbinin son günlerinde yazdığını bildirmektedir.²⁸ Bir süre sonra Falih Rifkı, Tâlat Bey'in hususi kalem katibi olmuş, onunla bir kez Roma'ya bir kez de Edirne'ye seyahat etmiştir.²⁹ Bu sıralarda İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan Tanin Gazetesi'nde çalışmaya başlamıştır. Bu nedenledir ki daha genç yaşta İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yöneticileriyle sıkı ilişkileri olmuş, özellikle Tâlat ve Cemal Paşalar tarafından sevilmiştir. Falih Rifkı, I. Dünya Savaşı'nda, Suriye cephesinde Cemal Paşa'nın özel kâtipliğini yapmış, hem yedek subay hem Tanin Gazetesinin yazarı kimliğiyle gittiği Suriye ile ilgili anılarını, Zeytindağı adlı anı kitabında toplamıştır.³⁰ I. Dünya Savaşı'nın ardından İstanbul'a dönen Falih Rifkı Atay, Ali Naci (Karacan), Necmettin Sadık (Sadak) ve Kazım Şinasi (Dersan) ile ortak olarak Akşam gazetesini kurdu.³¹ Falih Rifkı, bu gazetede Mütareke Dönemi'nde³² Anadolu'da başlayan ulusal harekete destek veren yazılar yazdı.³³ Yazar o günleri şöyle dile getiriyor:³⁴

"Kafam 1914'de uyandı. Bir iki sene yazımı fakirleştirmeye uğraştım. Ancak 1918'e doğru kendimi buldum... Akşam'daki ilk yazılarım, Babiâli caddesinin ahlâk ve ruh çirkefi içinde bir takım sızlanışlardır... Anadolu'dan Mustafa Kemal'in sesi geldiği zaman o zaman, kalbim doğrulup kalktı."

Birçok İttihat ve Terakki sempatzanı gibi I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan Kurtuluş Savaşı'nda ulusal hareketi destekler tavır takınması "Nemrut Mustafa Divanı Harbi" nde yargılanmasına sebep oldu. Ancak, II. İnönü Muharebesi'nin Anadolu hareketi açısından olumlu sonuçlanması üzerine olası bir idam mahkûmiyetinden kurtuldu.³⁵ Falih Rifkı, Mustafa Kemal Paşa ile 1922'nin Eylül'ünde, kurtarılmış İzmir'de tanıştı. Buraya Yakup Kadri ve Asım (Us) Beylerle, Mustafa Kemal Paşa

25 Atay, bu mektepte Kur'an, Tecvid ve İlmihalden başka bir şey öğrenmediğini belirtmektedir. Bkz. Falih Rifkı Atay, Batış Yılları, Dünya Yay. İst. 1963, s. 8.

26 "Falih Rifkı Atay", Türk Kültürü, Yıl IX, sayı 103, s. 638.

27 Bkz. Falih Rifkı Atay, "Akşamlar", "Sükut", Tecelli, C.I, Sayı I, 29 Teşrin-i Sani 1326; "Dere Kenarında...", "Kar Sahnelerinden"; S.III, 1 Kanun-i Sani 1326; "Sev", C.II, S. 7, 9 Mart 1327; "Hücrem", C.II, S.8, 7 Nisan 1327. yazarın ilk yazılarının edebi yorumu için bkz. Mehmet Gönlübol, "Falih Rifkı Atay'ın Dili, Biçemi Üzerine Notlar", Türk Dili, C. 42, S. 351, s.359-366.

28 Atay, Zeytindağı, Pozitif Yay. İst: 2004, s. 26.

29 Atay, a.g.e, s.27.

30 Zeytindağı ilk kez 1932 yılında yayımlanmıştır. Yazar bu kitabında Suriye'nin kaybediliş nedenlerini ve Suriye'nin I. Dünya Savaşındaki durumunu anlatmaktadır. Bkz. Atay, a.g.e.

31 İslam Ansiklopedisi, "ATAY, Falih Rifkı" mad., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. IV, İst: 1931, s. 48.

32 Mütareke dönemi 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkesiyle başlar, 12 Ekim 1922 Mudanya Ateşkes Antlaşması ile son bulur. Bu dönemde başlayan işgaller ve milli mücadele için Bkz. Mustafa Kemal, Atatürk, Nutuk (Söylev), (Basıma Haz. Hıfzı Veldet, Velidedeoğlu), Cilt I-II, Çağdaş Yay., İst. 1993, s.35-364.

33 Cumhuriyet Ansiklopedisi 1961-1980, "Atay, Falih Rifkı" mad., C. III, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2002, s. 272.

34 Falih Rifkı, Atay, Eski Saat, İstanbul, Akşam Matbaası, 1933, s. 8.

35 Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, "Atay, Falih Rifkı" mad., C. I, Anadolu Yay., İst:1983, s.492.

ile mülakat yapmak için gelmişlerdi. Bu buluşma O'nun hayatını değiştirecekti.³⁶ Bundan sonra yeni kurulmakta olan devletin bünyesinde, Mustafa Kemal Paşa'nın en yakınlarından biri olacak, Mustafa Kemal onu ve Yakup Kadri'yi ulusal hareketle birlikte çalışmak için Ankara'ya götürecekti.³⁷ Falih Rıfki, Yakup Kadri ile birlikte, Ankara'da 10 Ocak 1920 tarihinden beri yayında olan ve ulusal hareketin sözcülüğünü yapan, bağımsızlıktan sonra da CHP'nin resmi yayın organı olacak olan Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin yazı kadrosunda görev aldı. 28 Teşrinisani 1934'de³⁸ Ulus adını alan bu gazetede uzun yıllar başyazılar yazdı.³⁹ Falih Rıfki, 1923 yılından itibaren 1950'ye kadar üç dönem milletvekilliği yaptı.⁴⁰ 1923'ten itibaren önce Bolu ardından da Ankara milletvekilliklerinde bulundu. Bir yandan da gazeteciliğe devam ediyor, mesleğinde kazandığı başarı ve Kemalizm'e bağlılığı O'na 30 Temmuz 1931'de gazetenin başmuharriri sıfatını kazandırıyor.⁴¹ Bundan böyle Hakimiyet-i Milliye, Falih Rıfki ile özdeş sayılmaya başlayacaktı. Ancak 1946 - 1950 arasındaki bütün yazılarında 1950 - 1960 tehlikesini olduğu gibi belirtmiş, 1949'da başyazarlığı bırakmıştır.⁴² Yazar, meslek hayatının otuz yılını CHP'nin yayın organı olan Ulus Gazetesi'nde başyazılar yazarak geçirdikten sonra 1952'de kurduğu Dünya Gazetesi'nde ölene kadar yazı yazmaya devam etti. Falih Rıfki Atay Demokrat Parti İktidarı döneminde, özellikle Demokrat Parti'nin anti demokratik uygulamalarına karşı çıkmış, iktidardan hiç çekinmeden çok sert yazılar kaleme almıştır. 27 Mayıs hükümet darbesini destekleyen yazılar yazan Falih Rıfki, daha sonraki günlerde bu tavrını değiştirmiştir. Bu yazıları nedeniyle dönemin aydın çevrelerinden tepki görmüştür. Diğer gazeteciler onu, demokrasi istemeyen adam ilan etmekten çekinmemişlerdir. 20 Mart 1971'de Cumartesi gecesi kalp yetmezliği nedeniyle İstanbul'da Hayat hastanesinde vefat etmiştir.⁴³

C-FALİH RIFKI ATAY'IN DEMOKRASİ DÜŞÜNCESİ

1-Falih Rıfki Atay'a Göre Demokrasi Kavramı ve Özellikleri

Falih Rıfki Atay'a göre demokrasi sadece bir yönetim biçimi değildir, aynı zamanda bir kültür meselesidir. Onun deyimiyle demokrasi, "hukukun çok üstünde bir ahlak davasıdır. İnsanların içleri dışları birbirinden ayrı, söyledikleri yaptıkları birbirlerine aykırı olduğu yerlerde demokrasi beklenen sonucu vermez".⁴⁴ Bu nedenle Falih Rıfki Atay demokrasiyi ve Türkiye'de demokrasinin gelişimini Türk toplum yapısına ve eğitim sistemine bağlamaktadır. Ona göre demokrasi ilkesi, Atatürk ilkelerinden ayrılmaz bir bütündür: Çünkü Atatürk'ün inkılaplarının nihai amacı liberal demokrasiyi tüm kurumlarıyla işler hale getirmektir.⁴⁵

36 Bu karşılaşma ilk değildir; Falih Rıfki M. Kemal'i ilk kez I. Dünya Savaşı sırasında, Tanin muhabiri olarak gittiği Dimetoka'da, bir salon toplantısında görmüştür. Bkz. Atay, Zeytinadağı, Pozitif Yay. İst: 2004, s. 31.

37 Falih Rıfki, Mustafa Kemal ile karşılaşmasını, İzmir'in kurtuluşunu ve büyük yangını uzun uzun Çankaya adlı eserinde anlatır. Atay, Çankaya, İstanbul, Bateş A.Ş., 1984, s. 321-355.

38 Gazetenin 28 Teşrin-i Sani 1934 tarihli sayısında isim değişikliği okurlara şöyle bildirilmiştir: Hakimiyet-i Milliye'yi kuran Atatürk'tür. Gazetemize Ulus adını da o verdi. Adımız, adımızdır: Atatürk'ün ulusçuluk yolunda yürüyeceğiz. Bkz. Ulus, 28 T.S, 1934, No: 4794 . 1.

39 Kim Kimdir Ansiklopedisi, "Atay, F. R. Mad., C. I, Nebiroğlu Yayınevi, İst: 1962, s. 91.

40 Kazım Öztürk, T.P.T. Araştırma Grubu, Türk Parlamento Tarihi, C. III, T.B.M.M. Vakfı Yay.

41 Servet İskit, "Hakimiyet-i Milliye (Ulus) Gazetesi", Aylık Ansiklopedi, C. I, No: 9, Ocak 945, s. 273.

42 Atay, Batış Yılları, Dünya Yay. İst. 1963, s.159.

43 "Falih Rıfki Atay", Türk Kültürü, S. 103, Mayıs 1971, s. 638.

44 Atay, Batış Yılları, s. 113.

45 Bakacak a.g.m, s. 147.

Falih Rifkî'ya göre demokrasinin her yerde genel geçer prensipleri vardır: "seçim olmayınca demokrasi olmaz. Meclissiz demokrasi olmaz. Hür basınsız demokrasi olmaz. Fakat demokrasinin kiminde (ülkede) geçen, kiminde (ülkede) geçmeyen, kiminde (ülkede) mübah, kiminde (ülkede) günah şeyler de vardır. Bu şeylerde her millet kendi hasletlerine göre kendi karar verir."⁴⁶ diyerek seçim olgusunu parlamentolu yapının ve basın hürriyetinin demokrasinin ana prensipleri olduğunu ifade etmekle birlikte her ülkede demokratik uygulamaların farklı olabileceğini belirtmektedir.

2-Tek Parti İktidarı Dönemi'nde Falih Rifkî Atay'ın Demokrasi Düşüncesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılması ve ülkede başlayan işgaller, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başlamasına zemin hazırlamıştır. Ulusal Kurtuluş Savaşı dönemi denilebilir ki, Atatürk'te, demokratik yönetim biçiminin fikir hazırlığının ve karar alınması aşamasıdır. Türk Kurtuluş Savaşı, ulusal bir eylem olduğu kadar, laik bir eylemdir. Türk Demokrasisi bunun için özgün, önemli ve vazgeçilmezdir.⁴⁷

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Atatürk'ün yaptığı bütün inkılaplar, uzun vadeli hedefi olan Türkiye'de demokrasinin kurulmasına yönelik hazırlıklardır. 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması, 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet'in ilanı⁴⁸ ve halifeliğin kaldırılması ile Amasya genelgesiyle başlayan, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile olgunlaştırılan, Misak-ı Milli ile son şeklini alan "Millî Egemenlik Kavramı" devletin temelini oturtulmuş, ayrıca Türkiye'de yönetim ikililiğine son vermekle⁴⁹ birlikte Kurtuluş Savaşı önderlerinin fikrî olarak ayrışmalarında önemli bir rol oynamıştır.⁵⁰ Temelde Kazım Karabekir'in başını çektiği ve "...esasen Cumhuriyet yönetimine karşı olmadıklarını, Cumhuriyet yönetiminin Türkiye'de uygulanması için erken olduğunu, toplumun buna hazır olmadığını..."⁵¹ şeklinde verdikleri demeçlerden dolayı Ankara basınınca Cumhuriyet karşıtı olarak suçlanan⁵² bu grup, Karabekir'in önderliğinde 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardır. Böylece Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk kez demokrasinin gereklerinden olan çok partili yaşama geçilmiştir.⁵³ TPCF'nin ömrü uzun sürmemiş, 1925'te başlayan Şeyh Sait İsyanı'nın ardından 3 Haziran 1925'te kapatılmıştır. İsmet Paşanın Başvekilliğe gelmesiyle çıkartılan Takrir-i Sükun Kanunu gereği isyancılarla beraber, isyanda rolü olduğu gerekçesiyle İstanbul'daki bazı gazetecilerle birlikte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları da yargılanmışlardır.⁵⁴

46 Falih Rifkî, Atay, Pazar Konuşmaları 1941-1950, İst:1965, s. 197.

47 Baysan, a.g.e, s.5.

48 Cumhuriyet'in ilanı ile ilgili olarak bkz. M. Kemal Atatürk, a.g.e, s. 1064-1101.

49 Saltanatın kaldırılması sırasında yapılan tartışmalar ve M. Kemal'in ortak komisyonda yaptığı konuşma için bkz. M. Kemal Atatürk, Nutuk (Söylev), C. TTK. Ank: 1999, s.914-923. Saltanatın kaldırılması ile ilgili yapılan yorumlar için bkz. Bülent Tanör, Kurtuluş Kuruluş, Genişletilmiş 4. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İst: 2002, s.189-194.

50 Bu kişiler, İstanbul Gazetelerine Cumhuriyet'in ilanının aceleye getirildiği yollu demeçler vermişler, ve Ankara'yı eleştirmişlerdir. Bkz. Eric Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları İst: 2003, s. 244.

51 Kazım Karabekir kitabında Cumhuriyet kelimesinin halka yabancı geldiğini yazmaktadır. Bkz Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, (Sadeleştirme Faruk Özerengin), Merk Yayıncılık İstanbul, 1988. s. 1060.

52 Eric Jan Zürcher, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, (Çev: Gül Çağalı Güven), Bağlam Yayınları, İst. 1991.

53 Gensoru oylamasında güvensizlik oyu veren ve daha sonra Halk Fırkasından istifaya edenlerin arasında Refet Paşa, İsmail Canpolat, Bekir Sami, Kazım (Karabekir), Rüştü Paşa gibi kişiler vardır. Bkz. Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), İmge Kitabevi, Ank:1995, s. 296.

54 Takrir-i Sükûn görüşmeleri için bkz. İsmail Göldaş, Takrir-i Sükûn Görüşmeleri, Belge Yayınları, İst: 1997.

TPCF'nin kapatılmasından sonra çok partili hayata geçiş denemeleri, Serbest Cumhuriyet Fırka'nın 1930 yılında kurulmasına kadar geri kalmıştır. Takrir-i Sükûn Yasası döneminde Türkiye'nin çağdaşlaşması yönünde önemli adımlar atılmış, hukuk sistemi değiştirilmiş, giysi, alfabe reformu gibi yenilikler gerçekleştirilmiştir. Ancak 1929 yılında dünyayı saran ekonomik bunalım Türkiye'yi de etkilemiş, yoksulluğun devam etmesine neden olmuştur. Yoksulluğun sürüp gitmesi ve iş başındaki hükümetin yoksulluk karşısında ekonomik sorunları çözmekte yetersiz kalması, halk tarafından CHP'ye üye bazı kişiler hakkında şikayetlerin artması ve çağdaşlaşmanın son kertesi olan çok partili demokrasiyi gerçekleştirebilmek amacıyla M. Kemal yeni bir muhalefet partisinin kurulması için yeşil ışık yakmıştır.⁵⁵ Fethi Bey liderliğinde 12 Ağustos 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, 11 maddeden oluşan bir program yayınlamıştır.⁵⁶ Kısa süre içinde TPCF'de görülen inkılaplara karşı başkaldırı hareketleri SCF'de de görülmüş ve bunun sonucunda bu iyi niyetli girişim de başarısızlıkla sonuçlanmış, 17 Kasım 1930'da fırka kendini feshetmiştir.⁵⁷ Bu tarihten 1946 yılının başlarına kadar Türkiye'de tek partili sistem yaşanmıştır.

İstikrar mı? Demokrasi mi?

Falih Rıfki Atay, Tek Partili dönemde, hükümetin yayın organı olan Ulus Gazetesi'nde yazdığı yazılarda, demokrasi düşüncesini bu iki soru ve bu sorulara verdiği cevaplar üzerine kurmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devletinin sosyal, kültürel ve ekonomik yıkıntıları üzerine kurulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk lider olmak üzere, yeni kurulan Cumhuriyet kadrolarının temel hedefi ülkeyi yeniden imar etmektir. Bunu yaparken de en başta halkı buna inandırmak gerekmektedir. Yani inkılaplar halk için halka rağmen, halkı yapılanlara inandırarak yürütülecektir. Bu politikanın basında baş savunucusu da Falih Rıfki Atay olmuştur. Bir anlamda onun Ulus gazetesindeki görevi yapılan inkılapları ve bu inkılapların amacını, muhalif kesimin iç yüzünü halka anlatmak olmuştur. Falih Rıfki Atay'a göre, yeni rejimin hedeflerinden biri de demokrasi esaslarının kurulmasıdır bunu şöyle açıklar:⁵⁸

“Yalnız teşkilat değil, ne kadar müessesemiz ve ananemiz varsa hepsi âlî demokrasi esaslarına göre tavsiye olunacaktır. Demokrasi kelimesi kanunlarda ulu bir klişe gibi kalmaz. Yavaş yavaş adetlerimizde, töre ve hareketlerimizde, dilimizde ve yazımızda âlî demokrasi esasları ile hem ahenk olmayan ne varsa, ne kalmışsa hepsini atmaya mecburuz, bunun için en kestirme usul bir defa kendi kendimizi, işittiğimizi ve okuduğumuzu halis bir demokrat şuuru ile ve zamana murakabe etmek veyahut iki eski cemiyet ananeleri idame veya iade isteyen ayrı şuuri teşebbüslerle mücadelede bulunmaktır.” Bunu yaparken de: “Teşkilat, eski

55 Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınevi, Ank: 2004, s.13; Bu nedenlerden başka, Takrir-i Sükun kanununun kaldırılmasından sonra İsmet Paşa ve hükümetine yönelik tepkilerin artması rejim muhaliflerinin sindirilmiş olması halka yüklenen vergi yükü dolayısıyla halkın huzursuz olması, M. Kemal'i ortaya çıkabilecek muhalefet hareketini denetiminde tutmak için bir parti kurma fikrine sevk etmiştir. Çavdar, a.g.e, s.329.

56 Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Partinin Programı için bkz. Çetin Yetkin, Atatürk'ün Başarısız Demokratik Devrimi Serbest Cumhuriyet Fırkası, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İst: 1997. s. 103-110; Abdülhamit AVŞAR, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Kitabevi Yayınları, İst: 1998.

57 Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapanması ile ilgili olarak bkz. Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Yurt Yayınları, Ank. 1981, s.270-273.

58 Falih Rıfki Atay, “Demokrasi”, Hakimiyeti Milliye, 16 Temmuz 1928, s.1.

kitapları ve yazılarını söylemediğimiz eski i'tiyadları değil, lakin bu memlekette asıl demokrasiye tesis eden rü'esanın canlı misallerini örnek alacaktır"⁵⁹.

Görüldüğü üzere Falih Rifkı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında demokratik bir yapının savunuculuğunu yapmaktadır. Ancak 1930'da Serbest Fırkanın kurulmasından kısa bir süre sonra kendini feshetmek zorunda kalması ve Kubilay Olayının yaşanması Cumhuriyet Halk Fırkası'na, inkılapların hala halka benimsetilemediği gerçeğini göstermiştir. Cumhuriyet inkılaplarına karşı ortaya çıkan Menemen Olayı Falih Rifkı'yı oldukça etkilemiştir. Bu durum karşısında Falih Rifkı Atay:

"Bizim kanunlarımız Türkiye'de siyasi cereyanlar için bir hudut çizmiştir. Türkiye'de şeriat propagandası, padişahlık propagandası, komünizm propagandası yasaktır. Serbest konuşmak, serbest toplanmak, serbest yazmak hakkı cumhuriyetçi olanlarındır yani bu yasalara uyanlarındır...politika doğrudan doğruya yüksek milli menfaatleri alakadar ettiği için, politikacılığın fikir adamlarının sanatı olmasını istiyoruz. Serbest fırka hareketinin meyvelerinden biri, menemen, ikincisi halkta bütün imanların sarsılışı ve her türlü mükellefiyetlere karşı hoşnutsuzluk isyan uyandırmak olmuştur. Bu bir münakaşa (demokrasi) hareketi değil, yıkış hareketidir. Bu rejim düşmanlığıdır."⁶⁰

Diyerek Türkiye'de muhalefetin demokrasiye ihanet ettiğini savunmuştur. Buna karşılık Halk Fırkası'nın; "Cumhuriyet ve demokrasi için elinden geldiği ve mümkün olduğu kadar çalıştığını düşünmektedir"⁶¹

Falih Rifkı Atay 1930 yılından sonraki yazılarında, demokrasiye karşı çıkmamasına rağmen, Türkiye'de çok partili demokratik hayata geçmenin erken olduğu düşüncesini savunmuştur. Bu değişimde, Almanya'da Nasyonal Sosyalist Parti'nin, İtalya'da Faşist Parti'nin iktidara gelmeleri, Rus Devrimi gibi gelişmeler de etkili olmuştur.

Falih Rifkı Atay'a göre, iktidardaki "Cumhuriyet Halk Fırkası belli bir ruh içindedir, bu ruh bütün ülke çapına yayılmalıdır. Kurulacak yeni kadro bu ruh ile yaratılacak, hiçbir imtiyaz bilgi imtiyazının önüne geçmeyecektir."⁶²

Atay: "Son Türk köyü garplılışıncaya kadar, son Osmanlı bürokrati kadrodan çıkarılıncaya kadar, son softa ağzı susuncaya kadar, son demagog iflas edinceye kadar Halk Fırkası fikir kavgasına ve tasfiyeye devam edecektir"⁶³ diyerek bu ruhun batılılaşmayı hedef alan inkılap ruhu olduğunu ve ilk hedef olduğunu yazmıştır.

Bu hedefe ulaşma yolunda ilerlerken basında ortaya çıkan muhalefetin ve inkılap fırkası içinde demokrasiye çok bahsedenlerin, "demokrasi demagojisi"⁶⁴ yaptıklarını savunmuş, amaçlarını da "belki kuru bir hırs, belki menfaat kavgası"⁶⁵ olarak açıklamıştır. "Eğer bu demokrasi tüccarlarının istedikleri olmuş olsaydı, şimdi Nakşibendi şeyhleri, müritleri hepsi Türk belediyelerinin başında, inkılap

59 Atay, Aynı yer.

60 Atay, "Yeni Kanun, Ana Prensipler, Tecrit", Hakimiyeti Milliye, 11 Temmuz 1931, 3586, s.1.

61 Atay, "Yaşasın Hürriyet", Hakimiyeti Milliye, 20 Eylül 1930, 3301, s.1.

62 Falih Rifkı, Atay, "Gene Kadro" Hakimiyeti Milliye, 5 Mart 1931, No: 3462, s. 1.

63 Atay, "Fikir Kavgası", Hakimiyeti Milliye, 3 Temmuz 1931, No: 3578, s. 1.

64 Atay, "Fırkada" Hakimiyeti Milliye, 14 Kanuni Evvel 1932, No: 4101 s,1

65 Atay, "Alçaklık" Hakimiyeti Milliye, 27 Haziran 1931, No: 3572, s.1.

yedinci ya da sekizinci sırada olurdu"⁶⁶ diyerek de, demokrasi uğrunda birinci hedef olan batılılaşmadan vazgeçilemeyeceğini söylemektedir.

Atay, tüm bunlara rağmen şimdiye kadar fırkanın devlete hakim olmadığını ancak hükümeti denetlediğini, bunun nedeninin de İttihat Terakki'den alınan ders olduğunu söyler: "Normal olan da budur, bu asrın devletinde hükümetten başka güç yoktur, ve bu kuvvet içinde olduğu fırka tarafından, muayyen vasıta ve usullerle kontrol edilebilir. CHP bir inkılap fırkasıdır." ⁶⁷ Diyerek Halk Fırkası'nın istibdata baskı rejimine yönelmediğini savunmaktadır.

Falih Rıfki Atay'a göre demokrasi ulaşılabilecek uzak hedefdir. Yaşanan dönem içerisinde demokrasinin uygulanmasını mümkün görmemektedir. Çünkü ona göre:⁶⁸ "Türkiye tam bir istikrar içindedir. İstikrar yakın şarkın yüzyıllardan beri garp demokrasilerinin ise yıllardan beri susadığı bir şeydir. T.B.M.M. tarihi şark aleminde milli hakimiyetler devri tarihinin başlangıcı olacaktır. Milli hakimiyetler devri demek milli istiklaller devri demektir."

Atay, demokrasi istediklerini söyleyen muhalif gazetecilere: "Milletlerin yüksek menfaatlerine uyan hiçbir kanun demokrasiye zıt değildir: demokrasi millet mefhumunun üstünde mücerret bir mefhum olamaz. Şurasını bilmek lazımdır ki, demokrasi müesseseleri her memleketin şartlarına ve ihtiyaçlarına göre türlü türlü şekiller alır. Hiçbir millet kanunlarını tercüme etmez, telif eder. Kanun sıklığına uğradıkça bundan sıkıldıkça, Amerika ve Fransa'da işlerin farklı yürüdüğünü söylemek hiçbir şey isbat etmez. Biz ne Amerika ne Fransa, ne İtalya ne de Rusya'yız. Biz Türkiye'yiz."⁶⁹ cevabını vererek, "nasıl olursa olsun demokrasi," anlayışına sahip olmadığını vurgular.

Atay bu dönemde İngiliz ve Fransız demokrasisinin çıkmaza saplandığını söylemektedir. Bu ülkelerde halkın politika ve demokrasiden anlamadığı için demokrasinin yozlaştığını ileri sürmekte ve şöyle demektedir:⁷⁰

"Avrupalılaşmak için mutlak bu ızdırapları çekmeye mahkum mu olacağız? Her millet demokrasi müesseselerinde yeni ıslah yolları aramaktadır. Bu yolları yeni ve genç inkılaplar daha kolaylıkla bulabilir. Avrupa'da Fransız ihtilalinin demokrasisi hastalanmıştır. Bu hastalığın her tarafta nöbetleri, baş ağrıları, ihtilâçleri göze çarpıyor. Politika anarşisi, sınıf kavgası, alabildiğine fuhuş ve grev, nümayiş, bunlar demokrat memleketlerinde olagelen şeylerdir. Hiç biri demokrasinin şartı olmadığı gibi bir memlekette demokrasi olup olmadığını anlamak için meclislerde mebusların boğazlaşıp boğazlaşmadığına, sınıfların birbirine girmiş olup olmadığına bakmak kimsenin aklına gelmez. Fakat demokrat olmak için bu hastalıkları bir millete şırınga etmek lazım olduğu nazariyesi belki yalnız bizim eskiden beri bildiğimiz İstanbul muhitlerinde revaç bulmaktadır."

1930'lu yıllarda Falih Rıfki Atay Türkiye'de demokrasinin kurulabilmesinin ön şartı olarak halkın eğitilerek halka demokrasi kültürünün kazandırılmasında

66 Atay, "Hokkabaz" Hakimiyeti Milliye, 30 Kanuni Evvel 1930, No: 3400, s.1.

67 Atay, "Fırka ve Halk". 21 Kanuni Sani 1931, No: 3422, s.1.

68 Atay, "Büyük Meclis", Hakimiyeti Milliye, 3 Temmuz 1933, No: 4318, s.1.

69 Falih Rıfki Atay, Faşist Roma Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makedonya, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1931, s. 25; Atay, "Anarşi", Hakimiyeti Milliye, 17 Mayıs 1931, No:3531, s.1.

70 Atay, "İngiliz Demokrasisi, Fransız Demokrasisi, Biz", Hakimiyeti Milliye, 14 Mart 1931, o: 3471, s.1.

aramaktadır. Verilecek eğitimin de yalnız okullarda değil, halkla irtibat kurulacak her yerde verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ona göre, Halkevleri bu eğitimin verilmesinde önemli bir yere sahip olacaktır. Bunlar: Birer kültür kulübü olacaklar; Öğretmenler, memurlar, serbest meslekten olanlar eşleri ile beraber Halkevlerine gelip, içtimai hayatın serbestlemesine önyak olacaklardır.⁷¹

Atay'a göre "yüzde yüz demokrasiye yüzde yüz halk terbiyesiyle, yalnız herkesin okuyup yazma bilmesi değil, münakaşa olunan fikirler için hüküm verecek kadar seviye sahibi olması" ile ulaşılabacaktır. Bu da tek parti iktidarıyla başarılabacaktır.⁷² Falih Rifkî Atay halkı "kendi menfaatlerini düşünen yobazların elinden kurtarmak için ve gerçek demokrasiye ulaşmak için" halkı eğitilirken "Türkiye fikir adamlarının terbiye ve inkişaf metodlarından ve aynı zamanda batının varmaya çalıştığı yeni nizam arayışlarından yararlanmaları." gerektiğini düşünmektedir.⁷³ Bu fikirler haksız olarak onun bazılarınca "faşist olarak," bazılarınca "Türkiye için yeni bir rejim arayışında olan biri" olarak suçlanmasına neden olmuştur.⁷⁴ Atay bu suçlamalara karşı: "Faşizm İtalyan'dır ve başka memleketlerin tarihinde benzeri yoktur. Faşizm ancak ihtiyar demokrasi müesseselerinin ızdırıp verdiği Garp memleketlerine örnek olabilir. Faşizm ne bir inkılap ne de bir irticadır, yalnız İtalyanlara mahsus ve İtalya'nın şartlarına uygun bir sistemdir."⁷⁵ cevabını vermektedir.

Falih Rifkî: "İnsanların bir gün hürriyet ve murakabeden vazgeçerek, kendilerini diktatörlere teslim edeceklerini düşünmek tarihi ve insanları tanımamak olacağını,"⁷⁶ yazmış, zamanı geldiğinde Türkiye'de demokrasinin tüm kurumlarıyla yerleştirileceğini belirtmiştir.

3-Çok Partili Dönemde Falih Rifkî Atay'ın Demokrasi Düşüncesi

1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı süresince Türkiye izlediği savaşa katılmama politikası ile yıkımdan kurtulmayı başarırken, II. Dünya Savaşı'ndan ekonomik ve dış politik anlamda etkilenmekten kurtulamamıştır. Öyle ki savaş sırasında yaşanan iç politik gelişmeler iktidara karşı ciddi bir muhalif tabanın oluşmasına neden olmuştur. Varlık Vergisi, Milli Korunma Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi iç

71 Atay, Batış Yılları, s.114.

72 Atay, "Bir Cevap, Hakimiyeti Milliye, 16 Haziran 1931, No: 3561, s.1.

73 Atay, "Bir Cevap", Hakimiyeti Milliye, 16 Haziran 1931, No: 3561, s.1-2; Rusya'da da bu dönemde yeni bir düzen kurulmaktadır. Mayıs 1932'de F. R. Başvekil İsmet Paşanın heyetinde Rusya'ya gitmiş Moskova ve Leningrad'ı ziyaret etmiştir. Falih Rifkî'nin Rus devriminden etkilendiği doğrudur; fakat Türkiye'de Rusya gibi bir sistemin kurulmasını istediğini söylemek hata olur. O Rus inkılabından, Türk inkılabına amaç olarak benzediği için örnek alınması gerektiğini söylemektedir. "Bolşevik inkılapçılarının en büyük işlerinden biri, büyük ve geniş yığınlara ilim ve teknik hürmetini telkin etmek olmuştur. Kendi traktörlerini yapmak için nasıl Amerika'dan makine almışlarsa, bu fabrikaları işletmek için de rejiminden öğrenmekte oldukları Amerika'nın ve Almanya'nın teknik ve teknisyenlerini birlikte almışlardır. Rusya'da bu gün bir sınıfa hükmettirilmekte değildir; hükmedecek sınıf terbiye edilmektedir. Her memleketin ileri hareketinde ilk esas, inkılapçıların eserlerine prensiplerine tanıtıkları ve sarsılmaz sadakatleridir. Bkz Atay , "İnkılapların Mücadelesi", Hakimiyeti Milliye, 17 Mayıs 1932, No: 3891, s.1. Lenin dünyayı Mussolini İtalya'yı kurtarmak için ayaklandı. Savaş sonunda demokrasi İtalya'da yozlaştığı ve İtalya'yı zayıflatığı için faşizm ortaya çıkmıştır. Eğer hükümet memleketteki hakiki kuvvetlerin dışında kalırsa bir gün bu kuvvetler birleşir ve devlet müessesesini elde eder. İtalya'daki faşist sistemde sınıf çatışması yoktur. Halk devleti için var gücüyle çalışmaktadır. İleride İtalya'da nasıl bir sistemin kurulacağı belli değildir. Devlet bütün gücü eline alarak memleketin güçlenmesi için çalışmaktadır. Bkz. Atay, "Faşist İtalya", Hakimiyeti Milliye, 6 Haziran 1932, No: 3911, .1.

74 Bkz. Bakacak, a.g.m, s. 151.

75 Atay, "Faşist İtalya", Hakimiyeti Milliye, 6 Haziran 1932, No: 3911, s.1.

76 Atay, "Demokrasi Davaları" Hakimiyeti Milliye, 25 Şubat 1934. No: 4525, s.1.

politik uygulamalar halkın tek parti iktidarına muhalefetinin kaynakları olmuştur.⁷⁷ Savaş sonrasında iç ve dış koşulların baskısı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yönlendirmesiyle⁷⁸ iktidara karşı var olan muhalefet ortamında, Cumhuriyet tarihinde üçüncü defa çok partili rejime geçildiğini belgeleyen ilk siyasi parti olma vasfını, Millî Kalkınma Partisi kazanmış,⁷⁹ 7 Ocak 1946'da ise, 14 Mayıs 1950 yılında iktidara gelecek olan Demokrat Parti'nin kuruluşu ile Türkiye yeni bir demokrasi deneyimine başlamıştır.⁸⁰

1945 yılında Türkiye'de başlayan çok partili hayata geçiş tartışmalarına Falih Rıfkı Atay da katılmıştır. Dönemin başında Ulus ve Cumhuriyet gazetelerinde CHP'nin bir milletvekili olarak iktidarın sözcülüğünü yapan Atay, çok partili hayata geçme konusunda hükümetin kararlığına dikkat çekmiş, "...çok partili siyasi hayata geçilerek, Atatürk'ün başlattığı Türk devriminin ancak gerçek demokrasinin kurularak tamamlanacağını"⁸¹ belirtmiştir. Bu süreçte Falih Rıfkı:

"Siz de partinizi kurunuz, programınızı yapınız, açık, belli fikirlerle meydana atılınız, demokrasi memleketin ve milletin hayrını kendi düşündüklerinde gören partiler arasında bir savaşımdır dersiniz... Şimdilik gerçek demokrasiler biziz. Çünkü inandığımız prensipleri gerçekleştirebilmek için millet iradesiyle erkte bulunan siyasi bir partinin içindeyiz."⁸²

Diyerek iktidar muhaliflerini parti kurmaya teşvik ederken daha sonraki günlerde, kurulacak yeni rejimin, kurulacak "demokratik rejimin" yozlaştırılması korkusunu dile getirmekten kendini alamamıştır.⁸³

1950-1960 Demokrat Parti Dönemi'nde Falih Rıfkı, Atatürk ile yakın ilişkiler kurmuş olmasından dolayı bir Atatürk uzmanı sıfatıyla yazılarını kaleme aldığını söyleyebiliriz. Bundan dolayı da Atatürk ile ilgili anılarını, kaleme alırken gerek Çankaya adlı eserinde gerek diğer kitaplarında Türkiye'de demokratik düşünce ve Türk demokrasisi hakkında görüşlerine yer vermektedir. Atay bu dönemde CHP'den görece bağımsız bir tavır takınmıştır. Bir zamanlar CHP'nin savunucusu iken Demokrat Parti'nin siyasal alanda zirveye çıktığı günlerde ve sonrasında, 1952 yılında kurduğu Dünya Gazetesi'nde artık CHP'nin muhalefet üslubundan ayrı olarak, demokratik sistemin işleyiş sorunlarının eleştirisine ağırlık vererek sert bir muhalif olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁴ Yazarın bu dönem yazılarına baktığımızda tek parti döneminin özlemine dile getirdiğini görmekteyiz. Yaşanan günleri, Atatürk dönemi uygulamaları ile karşılaştırarak:⁸⁵ Eğer biz Atatürk'e dönmezsek, demokrasi devrinin alçakça hiyanetlerini çiğneyerek Atatürkçülüğü yeniden hakim kılmazsak, millî kaderi oportünist politikacıların pençesinden kurtaramazsak, halimiz yaman olur." demektedir.

77 Cemil, Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945), Yurt Yayınları, Ank. 1986, s. 470; Millî Korunma Kanunu ile ilgili olarak ayrıca bkz. Recep Köprülü, - Mustafa Egemen, Millî Korunma Kanunu, Fb. Basımevi, Ank. 1947.

78 Cem, Eroğul, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitabevi, Ank:2003, s. 23.

79 Ahmet Yeşil, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ank: 1988, s. 48.

80 Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952), Arba Yayınları, İst. 1995, s.647-648.

81 Atay, "Son Verilmesi Gereken Bir Devrim", Ulus, 5 Şubat 1946, s.1.

82 Atay, "Particilik Nedir", Ulus, 23 Haziran 1945, s.1.

83 Atay, "Hükümet Düşmanlığının İç Yüzü" Ulus, 7 Ağustos 1946, s.1.

84 Bakacak, a.g.m, s. 155.

85 Atay, Batış Yılları, s.114.

Atay eserlerinde, genel olarak Atatürk'ten sonra gelen yöneticilerin devrimlere sahip çıkmadığını ve Atatürk'e ihanet ettiklerini,⁸⁶ bu nedenle de hala kurtuluş savaşı vermek durumunda kaldığını belirtir.⁸⁷

Atay bu dönemde, "1946 da devrimlerin halk yığınlarına artık mal olmuş olduğu inancı ile demokrasiye geçildiğini",⁸⁸ ancak bunun gerçek olmadığını ortaya çıktığını "Yüzde yirmi beşi aydın veya aydınca, yüzde yetmiş beşi kara cehalet ve koyu taassup içinde bunalmış bir toplulukta Demokrasi bir sahtekârlar oyuncağı olmaktan kurtulamayacağına acı bir gerçek olduğunu"⁸⁹ söylemektedir. Ayrıca 1946 demokrasinin "Hususi hayatta ve münasebetlerde ne ayıpsa, ne kötü ise, ne çirkinse politikada hepsi mubah sayılması"⁹⁰ gibi, Türkiye'ye tuhaf bir politikacılık ahlakı getirdiğini savunmaktadır. Atay'a göre, Demokrat Parti iktidarı dönemi boyunca demokrasinin temeli olan fikir hürriyeti ortadan kaldırılmıştır. Mecliste Demokrat Parti, muhalefete karşı hasımca bir tutum takınırken,⁹¹ "Türkiye'de padişahçılık ve halifecilik, bir de komünizm dışında hiçbir fikir hürriyeti" ne de saygı duyulmamıştır.⁹² Çok partili dönem Türkiye'de, Falih Rıfki'nin korktuğu gibi İttihat Terakki Dönemi tarzında "partizan anlayışın" tekrar doğmasına neden olmuştur. Ona göre partizanlık nedeniyle de demokrasiyi yozlaştırma yoluna girilmiştir⁹³

Atay, 27 Mayıs Askeri Müdahalesinin devrimleri kurtarmak için bir fırsat olduğunu düşünmektedir. Hükümet Darbesini izleyen aylarda ise Falih Rıfki'nin hareket hakkında görüşlerinin değiştiği söylenebilir. Ona göre 27 Mayıs: "asıl krizi görmeksizin, tıpkı Meşrutiyetler gibi tuzağa" düşmüş,⁹⁴ Sonunda Türkiye "tavizler rejimine sürüklenmiş" yani Atatürk İlke ve İnkılaplarından tavizler verilerek demokrasiyi kurma yolunda büyük bir fırsat kaçırılmıştır. Zira Falih Rıfki Atay'a göre: "sağlam temelli ve iyi malzemeli bir demokrasiye ancak devrimler hükümetçe savunulursa din istismarcılarına izin verilmezse" ulaşılabilecektir.⁹⁵

D-SONUÇ

1894 yılında İstanbul'da doğan Falih Rıfki Atay, modern Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde açılan modern okullarda iyi bir eğitim almış, çocukluk ve gençliğini Meşrutiyet idaresinde yaşamıştır. Bu onun fikirlerinin oluşmasında önemli bir etken olmuştur. Bu dönemin baskın siyasal akımı olan İttihatçılığın etkisinde kalarak 1913 yılında Tanin gazetesinde gazetecilik hayatına başlayan yazar I. Dünya Savaşı sırasında önce Talat Paşa'nın özel kalem kâtipliğini yapmış, daha sonra da Suriye'de Cemal Paşa'nın özel kâtipliğini yapmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın ardından İstanbul'a dönen Falih Rıfki Atay, Ali Naci (Karacan), Necmettin Sadık (Sadak) ve Kazım Şinasi (Dersan) ile ortak olarak Akşam Gazetesi'ni kurdu ve bu gazetede Mütareke Dönemi'nde Anadolu'da başlayan ulusal harekete

86 Atay, Batış Yılları, s.109.

87 Atay, a.g.e, s.103.

88 Atay, " Bu Günkü Rejim, Dünya Gazetesi, 21 Nisan 1952, No: 39. s. 1, 6.

89 Atay, a.g.e, s.144.

90 Atay, a.g.e, s.113.

91 Atay, "Bozukluk Temelde", Dünya Gazetesi, 13 Ağustos 1952, No: 158, s. 1, 5.

92 Falih Rıfki, Atay, Pazar Konuşmaları, İst:1965, s. 197.

93 Atay, "Teşkilatlanma İşini Nasıl Halletmeliyiz", Dünya Gazetesi, 1 Mayıs 1954, No: 782, s.1.

94 Atay, a.g.e, s.103.

95 Falih Rıfki, Atay, Batış Yılları, s. 123.

destek veren yazılar yazmış, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra İzmir'de Mustafa Kemal'i yakından tanımış ve ona gönülden bağlanmıştır. Bu tarihten sonra Mustafa Kemal'in en yakınında yer alarak Hakimiyet-i Milliye ve Ulus Gazetesinin başyazarlığını yapmıştır. Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanlığı ve tek parti dönemi'nde Falih Rifki, Türkiye'de Atatürk inkılaplarının nihai hedefinin çok partili demokratik rejimi kurmak olduğunu belirtmekle birlikte, gerek iç gerek dış koşullar sebebiyle çok partili rejimin hemen kurulamayacağını savunan makaleler kaleme almıştır. 1930 Serbest Fırka denemesinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Falih Rifki, bir yandan tek parti rejimine dönen devlet yöneticilerinin demokrasiyle ilgili görüşlerini basında meşrulaştırırken, diğer yandan kendisinin de aynı düşünceye sahip olduğuna şüphe yoktur. Avrupa'da demokratik uygulamaların gerilediği ve milli bütünlüğü hedefleyen tek partili rejimlerin yükselişte olduğu ve ülke içinde inkılapların yapıldığı bir dönemde, Türkiye'de demokrasi kültürünün de olgunlaşmadığı da düşünülürse çok partili demokratik hayata geçilmesi toplumsal parçalanmayı beraberinde getirecektir. Bu dönemde Falih Rifki, demokrasinin birincil vasfı olan "Milli Hakimiyet" prensibini "çok partili hayat" olmaktan çok "Milli İstiklal", yani milli bağımsızlık olarak yorumlamaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrası çok partili yaşama geçiş sürecinde ve Demokrat Parti İktidarı döneminde Falih Rifki'nin temel kaygısı, Atatürk İnkılaplarının ayakta tutulması ve özellikle Cumhuriyetçilik ve Laiklik ilkeleriyle inkılaplara halel getirilmemesi olmuştur. Bu çerçevede bir bütün olarak değerlendirildiğinde Atatürk ilke ve İnkılaplarının yılmaz savunucusu olan Falih Rifki Atay, yaşamı boyunca diğer ilkelere hiçbir zaman taviz vermediği gibi demokrasi hakkında görüşleri itibarıyla da Atatürkçü çizgiden ayrılmamıştır. Onun Türkiye için özlemini çektiği demokrasi, partizanlığın olmadığı, siyasi parti mensuplarının kendi menfaatleri için değil, millet menfaati için birbirleriyle yarışarak çalıştığı, rejim aleyhtarı ideolojilere geçit vermeyecek ölçüde fikir hürriyetini içeren ve Atatürk ilke ve İnkılaplarını kiskançlıkla koruyacak olan demokrasidir.

E-KAYNAKÇA

I- Kronikler

Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Üç Dal Neşriyat, İst: 1974.

Kolost, Arapyan, Alemdar Mustafa Paşanın Hayatı ve Hatıraları.

II- Kitaplar

AHMAD, Feroz, İttihat ve Terakki (1908-1914), Kaynak Yay. İstanbul 2004.

AKŞİN, Sina, Şeriatçi Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı, İmge Kitabevi, Ankara 1994.

ALBAYRAK, Mustafa, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.

ARBLASTER, Anthony, Demokrasi, Doruk Yayıncılık, Ankara 1999.

ATATÜRK, M. Kemal, Nutuk (Söylev), TTK. Ank: 1999.

ATAY, Falih Rifki, Batış Yılları, Dünya Yay. İstanbul 1963.

-----, Çankaya, İstanbul, Bates A.Ş., İstanbul 1984.

-----, Faşist Roma Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makedonya, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1931.

-----, Pazar Konuşmaları, İstanbul 1965, s. 197.

- , Eski Saat, İstanbul, Akşam Matbaası, 1933.
- AVŞAR, Abdülhamit, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998.
- BAYSAN, M. Galip, Milli Mücadele Dönemi ve Sonrasında Atatürk ve Demokrasi, Türk Demokrasi Vakfı Yay. Ankara 1997.
- BERKES, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu Batı Yay. İst: 1978.
- BİRİNCİ, Ali, Hürriyet ve İtiat Fırkası, Dergâh Yay. İstanbul 1990.
- ÇAVDAR, Tevfik, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), İmge Kitabevi, Ankara 1995.
- DAHL, Robert, A., Demokrasi ve Eleştirileri, (Çev: Levent Köker), Yetkin Basımevi, Ankara 1993.
- EROĞUL, Cem, Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- GÖLDAŞ, İsmail, Takrir-i Sükûn Görüşmeleri, Belge Yayınları, İstanbul 1997.
- KARABEKİR, Kazım, İstiklal Harbimiz, (Sadeleştirme Faruk Özerengin), Merk Yayıncılık İstanbul, 1988.
- KARAL, Enver Ziya, Büyük Osmanlı Tarihi, C. I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları,
- KİLİ, Suna, Şeref G., Türk Anayasal Metinleri, Türkiye İş Bankası Yay. İst: 2000.
- KOÇAK, Cemil, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), Yurt Yayınları, Ank. 1986,
- KÖPRÜLÜ, Recep, Mustafa Egemen, Milli Korunma Kanunu, Fb. Basımevi, Ank. 1947.
- Türk Parlamento Tarihi, C. III, T.B.M.M. Vakfı Yay.
- RAMSAUR, E.E., Jön Türkler ve 1908 İhtilali, (Çev: Nuran Ülken), Sander Yay. İst:1972.
- RASİM, Ahmet, Osmanlı'da Batışın Üç Evresi, Evrim Yay. İstanbul.
- SCHMİDT, Manfred, Demokrasi Kuramlarına Giriş, (Çev: M. Emin Köktaş), Vadi yay. Ank. 2002.
- TANÖR, Bülent, Kurtuluş Kuruluş, Genişletilmiş 4. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İst: 2002.
- , Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Y.K.Y., İst: 2001.
- TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler, C: II, Tarih Vakfı Yay. Ank:1984
- , Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Evreleri, Yedigün Matbbası, İst: 1960, s.5.
- TUNÇAY, Mete, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Yurt Yayınları, Ank. 1981.
- TURGUT Nühket, Siyasal Muhalefet, Birey ve Toplum Yay. Ank.: 1984.
- YEŞİL, Ahmet, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ank: 1988.
- YETKİN, Çetin, Atatürk'ün Başarısız Demokratik Devrimi Serbest Cumhuriyet Fırkası, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İst: 1997
- ZÜRCHER, Eric Jan, Terakiperver Cumhuriyet Fırkası, (Çev: Gül Çağalı Güven), Bağlam yayınları, İst. 1991.
- , Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları İst: 2003..

III-Makaleler

ATAY, Falih Rıfki, “Yeni Kanaun, Ana Prensipler, Tecrit”, Hakimiyeti Milliyeye, 11 Temmuz 1931, 3586, s.1.

-----, “Yaşasın Hürriyet”, Hakimiyeti Milliyeye, 20 Eylül 1930, 3301, s.1.

-----, “Fırkada” Hakimiyeti Milliyeye, 14 Kanuni Evvel 1932, No: 4101 s,1

-----, “Alçaklık” Hakimiyeti Milliyeye, 27 Haziran 1931, No: 3572, s.1.

-----, “Hokkabaz” Hakimiyeti Milliyeye, 30 Kanuni Evvel 1930, No: 3400, s.1.

-----, “Fırka ve Halk”. Hakimiyeti Milliyeye, 21 Kanuni Sani 1931, No: 3422, 1.

-----, “Anarşi”, Hakimiyeti Milliyeye, 17 Mayıs 1931, No:3531, s.1.

-----, “İngiliz Demokrasisi , Fransız Demokrasisi, Biz”, Hakimiyeti Milliyeye, 14 Mart 1931, No: 3471, s.1.

-----, “Bir Cevap, Hakimiyeti Milliyeye, 16 Haziran 1931, No: 3561, s.1.

-----, “İnkılapların Mücadelesi”, Hakimiyeti Milliyeye, 17 Mayıs 1932, No: 3891, s1.

-----, “Faşist İtalya”, Hakimiyeti Milliyeye, 6 Haziran 1932, No: 3911, .1.

-----, “Faşist İtalya”, Hakimiyeti Milliyeye, 6 Haziran 1932, No: 3911, s.1.

-----, “Demokrasi Davaları” Hakimiyeti Milliyeye, 25 Şubat 1934. No: 4525, s.1.

-----, “Particilik Nedir”, Ulus, 23 Haziran 1945, s.1.

-----, “Son Verilmesi Gereken Bir Devrim”, Ulus, 5 Şubat 1946, s.1.

-----, “Hükümet Düşmanlığının İç Yüzü” Ulus, 7 Ağustos 1946, s.1.

-----, “Teşkilatlanma İşini Nasıl Halletmeliyiz”, Dünya Gazetesi, 1 Mayıs 1954, No: 782, s.1.

-----, “Gene Kadro” Hakimiyeti Milliyeye, 5 Mart 1931, No: 3462, s. 1.

-----, “Fikir Kavgası”, Hakimiyeti Milliyeye, 3 Temmuz 1931, No: 3578, s. 1.

-----, “Büyük Meclis”, Hakimiyeti Milliyeye, 3 Temmuz 1933, No: 4318, s.1.

-----, “Bozukluk Temelde”, Dünya Gazetesi, 13 Ağustos 1952, No: 158, s. 1,

-----, Bu Günkü Rejim, Dünya Gazetesi, 21 Nisan 1952, No: 39. s. 1, 6.

-----, “Demokrasi”, Hakimiyeti Milliyeye, 16 Temmuz 1928, s.1.

AYDEMİR, Ş. Süreyya, “Falih Rıfki ve Son Eseri”, Kadro, Sayı 9, 1932.

BAKACAK, Alper, “Falih Rıfki ATAY’ın Düşünce İkliminde Kemalizm”, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl I, S. 2, Ankara Güz 2005.

GÖNLÜBOL, Mehmet, “Falih Rıfki ATAY’ın Dili, Biçemi Üzerine Notlar”, Türk Dili, C. 42, S. 351.

İNALCIK, Halil, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu", Belleten, C. XXVIII, S. 112, Ekim 1964.

İSKİT, Servet, "Hakimiyet-i Milliye (Ulus) Gazetesi", Aylık Ansiklopedi, C. I, No: 9, Ocak 1945.

Türk Kültürü, "Falih Rıfka Atay", Yıl IX, Sayı 103.

NABİ, Yaşar, "Falih Rıfka Atay", Varlık, Sayı 764, Mayıs 1971.

IV-Ansiklopediler

Cumhuriyet Ansiklopedisi, "ATAY, Falih Rıfka" mad., C. III, İstanbul, Yapı "K r e d i Yay. 2002.

İslam Ansiklopedisi, "Atay, Falih Rıfka" mad., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. IV, İstanbul 1931.

Kim Kimdir Ansiklopedisi, "Atay, F. R. mad.,C. I, Nebiroğlu Yayınevi, İstanbul 1962.

Türk ve Dünya nlleri Ansiklopedisi, "Atay, Falih Rıfka" mad., C. I, Anadolu Yayınları, İstanbul 1983.